

SÜNİ MAYALANMA: MÜSƏLMAN ETİKASININ İLKİN VƏ SON POSTULATLARI ARASINDA

*Qəmərxanım CAVADLI,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
Qafqaz Müsəlmanları İdarəsi sədrinin müavini*

AÇAR SÖZLƏR: *süni mayalanma, hitroloq və homoloq üsullar, əqli və şəri bəraət, fiqh akademiyasının fətvaları.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *искусственное оплодотворение, гетерологические и гомологические средства, интеллектуальное и религиозное оправдание, фетвы академии фикх.*

KEY WORDS: *artificial insemination, heterologous and homologous means, intellectual and religious justification, fatwas of the fiqh academy.*

Günlərini yaşadığımız müasir dövr bir-biri ilə sıx bağlı olan təzadlar və elmi nailiyyətlər dönəmidir. Belə ki, elmi nailiyyətlər tərəqqi etdikcə cəmiyyət həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, dini sahədə də bir sıra mürəkkəb fiqhi və hüquqi məsələlər meydana gəlir və bu, müəyyən mənada elmlə din arasında təzadın yaranmasına səbəb olur. Belə bir vəziyyətdən yeganə çıxış yolu isə bunlara cavab tapmaqdır.

Tibb elmi sahəsindəki nailiyyətlərin artması nəticəsində meydana gəlmiş yeni mövzulardan biri də süni mayalanmadır. Təbii ki, müsəlmanın hüquqları dini baxımdan şəriət qanunları çərçivəsində tənzimləndiyi üçün heç bir hüquqsünas və mütəfəkkir İslam şəriətinə istinad etmədən qarşıya çıxan belə müasir məsələləri qanuniləşdirə bilməz. Bunun üçün, ilk növbədə, fəqihlər belə məsələləri şəriət baxımından qanuniləşdirməlidirlər ki, hüquqsünaslar da ona hüquqi qiymət verərək lazımi qanunu və ya qanunları təsdiqləsinlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, süni mayalanma mövzusu həm sekulyar bioetikanın, həm də müsəlman bioetikasının maraq dairəsində olduğundan, onu bir neçə mərhələdə araşdırmaq lazımdır. Öncə süni mayalanmanın nə demək olduğunu, dünyada ilk dəfə hansı ölkədə və hansı canlının üzərində tətbiq edildiyini öyrənmək, sonra bu məsələnin İslam dini, yəni İslam şəriəti baxımından halal olub-olmadığını və İslam Fiqh Akademiyasının süni mayalanma ilə bağlı verdiyi qərarları nəzərdən keçirmək lazımdır. Təbii ki, şəri baxımdan dedikdə, süni mayalanma prosesinin haram müqəddimələrə əsaslanmadan həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Daha sonra isə məsələnin hüquqi cəhətini, süni mayalanma nəticəsində dünyaya gəlmiş körpənin hansı hüquqi statusa malik olduğunu, qohumluq münasibətlərinin hansı formada təşəkkül tapdığını dəyərləndirmək lazımdır. Çünki uşağın əsl-nəsəbinin məlum olması nəticəsində himayə, nikah və vərəsəlik kimi məsələlər də öz həllini tapmış olur.

Süni mayalanma proseduru qadın və kişiyyə aid reproduktiv hüceyrələrin bədənə

xaricdə döllənməsi kimi xülasə edə bilərik. Başqa sözlə, kişi ilə qadın arasında cinsi əlaqə olmadan ana olmağa hazırlaşan qadının yumurtalıqlarından alınan yumurta hüceyrələrlə ata olmağa hazırlaşan kişinin spermatozoidlərinin laboratoriyada birləşdirilərək döllənməsi və əldə edilən embrionların təkrar ana bətninə yerləşdirilməsi əməliyyatına süni mayalanma deyilir.¹

Hələ uzaq keçmişdə İbn Xaldun məşhur “Müqəddimə” əsərində kimya elmindən, bir maddənin başqa bir maddəyə çevrilməsindən, həmçinin qızılın necə əmələ gəlməsindən bəhs edirdi. O, qiymətsiz maddələrin qızıla çevirmə nöqtəsində inkişaf etmədiyini vurğulamaq üçün mənədən bir insan yaratmağın mümkün olmadığı fikrini misal göstərirdi. İbn Xaldun görə, bu imkansızlığın səbəbi bəşər elminin hələ insanın yaradılış tərzini qavramaması idi.²

Lakin bəşər elmi öz inkişafında ilahi qadağaları, əxlaqi sədləri keçməyə qərarlı idi və süni mayalanma ilk dəfə Rusiyada həyata keçirildi. Bu hadisə XX əsrin birinci yarısında rus alimlərinin qoyun, inək, at və donuzlarda süni dölləməni həyata keçirməsi ilə yaşandı. Alimlər 1950-ci ildə əvvəlcə maye karbondioksit vasitəsilə buğa spermalarını 79 dərəcəyə qədər, sonra isə azotdan istifadə etməklə 196 dərəcəyə qədər dondurmağa nail oldular. Dondurulan bu spermaları isidərək maye və normal temperatura çatdırmağa müvəffəq olan alimlər həmin spermaların öz faktorluğunu itirmədiyini müəyyən etdilər. Bununla da, uzun müddət saxlanılan donor sperma ilə heyvanların döllənməsi mümkün oldu.³

Dünyada ilk dəfə süni iç dölləməni həyata keçirən və heyvanlarda əvəzləyici anadan istifadə edən ABŞ-ın Boston şəhərində yaşayan Çanq olmuşdur. O, 1959-cu ildə bu təcrübəni dovşanların üzərində etmişdir.⁴ İnsanda ilk dəfə 1965-ci ildə süni mayalanma tətbiqinə cəhd edən həkim Robert Edvardsdır.⁵ Belə ki, 1978-ci ildə o vaxta qədər edilən müvəffəqiyyətsiz cəhdlərdən sonra Robert Edwards və Patrik Steptoenin süni mayalanma cəhdlərinin müvəffəqiyyətli alınması bu yolla ilk uşağın doğulmasını həyata keçirmiş oldu.⁶

Bu proses qadının yumurta hüceyrəsinin yumurtalıqdan çıxdığı vaxt alınması ilə başlayır. Prosesin bu mərhələsi yumurta hüceyrəsinin qadının yumurtalığından çıxdığı zaman həkimin qadının qarın boşluğuna yeritdiyi xüsusi şlanq vasitəsilə hüceyrəni xaricə çıxarıb “petri qutusu” deyilən bankaya qoyulması forması ilə davam etdirilir. Bu banka içərisində yumurta hüceyrəsinin pozulmaması və inkişafı üçün əlverişli fizioloji maye ilə dolu olur. Sonra kişinin sperma hüceyrəsi alınaraq yumurta hüceyrəsinin olduğu bankaya qoyulur. Burada bir sperma hüceyrəsi ilə mayalanacaq olan yumurta hüceyrəsi yalnız mikroskopla görünə biləcək vəziyyət halını alır. Mayalanmış yumurta hüceyrəsi bir neçə mərhələ bölünməyə məruz qalması üçün bir müddət bankada saxlanılır. Yumurta hüceyrəsi ilə sperma hüceyrələrinin birləşməsindən meydana gələn və ziqot adlanan yeni cisimcik burada qaldığı müddətdə ikiyə, dördə və səkkizə bölünərək

1 Abbas Naibzadə. “Bərresiyə hoquqiyyə rəvəşhəyə novinə barvəriyyə məsnui”. Tehran: Məcd, hicri-şəmsi 1380, s. 9.

2 Muhammed Ali el-Barr. Din ve Tıp Açısından Tüp Bebek. İstanbul: “Nesil” Yayınları, 1989, s. 25.

3 Muhammad Ali el-Barr, e.a.ə., s. 26-27.

4 Chang M.C., Bedford J.M. “Fertilization of a rabbit ova in vitro” // Philadelphia: Nature, Nature Publishing Group, USA 8 august 1959, volume 184, s. 466-467.

5 Patric C. Steptoe, Edwards R.G. “Birth after the reimplantation of a human embryo” // London: Lancet, Elsevier Science Ltd Publishing, 12 august 1978, volume 312, s. 366.

6 Muhammed Ali el-Barr, e.a.ə., s. 28-29.

“Morula” adlandırılan formaya düşür. Bu mərhələdən sonra “Morula” sürətli bir şəkildə inkişaf edərək “Blastula” deyilən şəkli alır və içərisində topun içindəki kimi boşluq meydana gəlir. Bu mərhələ həyata keçdikdən sonra “Blastula” bankadan alınaraq doğuma qədər bir cəninin (ana bətnində inkişafını tamamlamamış uşaq) qeyd edəcəyi bütün inkişafı yaşayacağı bətnə buraxılır.⁷ Mayalanmış yumurta hüceyrəsinin bu mərhələləri keçirdiyi bankada qalma müddəti maksimum iki-üç gündür.

Həkim Patrik Steptoe 10 noyabr 1977-ci ildə ana Lesley Braunun yumurta hüceyrəsini həkim Robert Edvardsın hazırlamış olduğu bankaya qoymuşdu. Boruda mayalanma həyata keçib ziqot lazımı qədər inkişaf etdikdən sonra həkim Steptoe “Blastula”-nı 12 noyabr 1977-ci ildə ana Lesley Braunun bətninə yerləşdirdi və 25 iyul 1978-ci ildə bütün dünyada böyük rezonansa səbəb olacaq hadisə - insanlıq tarixində yeni cığır açan ilk süni uşaq Luisa Braun doğuldu.⁸

Qeyd etmək lazımdır ki, süni mayalanma yolu ilə uşağın dünyaya gəlməsi tibb elmində böyük hadisə olsa da, dondurulmuş rüşeymlərin bir sıra problemləri də yarandı. Məsələn, “News Week” qəzetinin nömrələrinin birində süni mayalanma nəticəsində doğulan uşağın, eyni zamanda beş ata və anasının mümkünlüyü söylənilmişdir.⁹

Süni mayalanma qadın orqanizminin daxilində və ya xaricində aparılıb-aparılmaması baxımından iki cürdür: süni inseminasiya və ekstrakorporal üsul. Süni inseminasiya üsulunda kişinin spermatozoidləri ilə qadının yumurta hüceyrələri dövləndirilərək qadının uşaqlığına ötürülür. Ekstrakorporal üsulla (yuxarıda nümunə gətirdiyimiz üsul) həyata keçirilən mayalandırmada isə kişinin spermatozoidləri ilə qadının yumurta hüceyrələri orqanizmdən kənar, sınaq şüşəsi vasitəsi ilə laboratoriya şəraitində birləşdirilir, dövlənmə prosesi baş tutduqdan sonra embrion (rüşeym) qadının uşaqlığına nəql edilir.

Süni mayalanmanın inseminasiya növü də iki cürdür: homoloq və hitroloq mayalanma. Mayalanmanın homoloq növündən o zaman istifadə edilir ki, ərin spermatozoidləri bütün tələblərə cavab verir, lakin ya fiziki, ya da psixoloji səbəblərə görə qadın təbii üsulla hamilə qalmaq iqtidarında olmur. Bu zaman ərin spermatozoidləri qadının uşaqlığına yeridilir.

Süni mayalanma problemi yarandığı gündən bəri İslam fəqihlərinin mübahisə və müzakirə mövzudur. Əvvəllər bəzi tanınmış şiə fəqihləri¹⁰ bu işin yolverilməz olduğunu bildirmişlər. Hazırkı dövrdə isə şiə fəqihlərinin böyük əksəriyyəti onun caiz (halal) olduğunu bildirirlər.¹¹ Bu işi halal bildirenlərin sübutu odur ki, burada həm spermatozoid, həm də yumurta hüceyrələri ərlə-ərvadın özünə məxsusdur, sadəcə mayalanma prosesi qeyri-təbii üsulla aparılıb. Bunun isə haram olmasına heç bir sübut yoxdur. Əqli və şəri bəraət də (üsuli-fiqh elminin terminlərindəndir)

7 Muhammed Ali el-Barr, e.a.ə., s. 31-32.

8 Bahri Dayıoğlu. Yaradılış Mucizesi, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, III Baskı, 1991, s. 6.

9 “News Week”, 18. 03. 1985., s. 45.

10 Mərhum Ayətullah Borucerdı və Ayətullah Milani kimi fəqihlər. Əsədullah İmami, “İran və Fransa qanunvericiliyində qohumluq münasibətləri” monoqrafiyası, s.362.

11 Ayətullah əl-üzma Xoyi. Tozihul-məsail. Qum: Mədinatul-elm, hicri 1412, s. 27; Ayətullah əl-üzma Təbrizi. Siratun-nicat, 6-cı cild. Qum: Darus-siddiqət-şəhida, hicri 1423, s. 461; Ayətullah əl-üzma Sistani. Minhac-us-salihin, 1-ci cild. Qum: Məktəb-us-seyyid əs-Sistani, hicri 1417, s. 462.

bunun caiz olduğuna dəlalət edir.¹² Zina və ya spermanın başqa qadının uşaqlığına nəql edilməsi kimi haram əməllər isə bu işə aid edilmir.¹³

Homoloq mayalanma ilə bağlı sünni fəqihlərin mövqeyi fərqlidir. Belə ki, sünni fəqihlərin əksəriyyəti müəyyən şərtlərə əməl etmək xüsusunda bu işin halal olduğunu bildirdiyi halda,¹⁴ Şeyx Əhməd əl-Həcci kimi azsaylı fəqihlər onun haram olduğunu bildirmişlər.¹⁵ Bu işi halal hesab edənlərin əsas sübutu odur ki, ər-lə-arvad bu yolla uşaq sahibi olur və uşağın dünyaya gəlməsi onların arasındakı bağlılığı, sevgi-məhəbbəti daha da gücləndirir.¹⁶ Əks mövqedə olan fəqihlərin sübutu isə ondan ibarətdir ki, uşaq yalnız cinsi yaxınlıq nəticəsində dünyaya gələ bilər. Əgər cinsi yaxınlıq nəticəsində kiminsə uşağı olursa, deməli, bu, Allahın istəyidir, başqa sözlə desək, təqdiri-İlahidir, süni mayalanma isə Allahın istəyinə ziddir, bu əməl şirkə aparıb çıxarır, şirk isə böyük günahlar qismindəndir.¹⁷ Onlar öz fikirlərini Qurani-Kərimin bu ayəsi ilə əsaslandırır: **“Göylərin və Yerlərin hökmü Allahın əlindədir. O, istədiyini yaradır, istədiyinə ancaq qız, istəyinə ancaq oğlan verir. Yaxud hər ikisindən – həm oğlan, həm də qız verir, istədiyini də sonsuz (övladsız) edir. O, (hər şeyi) biləndir, (hər şeyə) qadirdir!”** (Şura, 49-50).

Qadın hamilə qalmaq iqtidarında olduqda, lakin ər-in spermatozoidləri qadının hamilə qalması üçün kifayət etmədikdə mayalanmanın hitroloq növü tətbiq edilir. Belə ki, yad bir kişinin (donorun) spermatozoidlərindən lazımı qədər götürülüb qarışıqları təmizləndikdən sonra qadının uşaqlıq borusuna yerləşdirilir. Şiə fəqihlərinin çoxu süni mayalanmanın bu növünün haram, az bir qismi isə halal olduğunu söyləmişdir. Hitroloq mayalanmanın haram hesab edənlər Qurani-Kərimin bəzi ayələrində (“əl-Muminun”, 5-7; “ən-Nur”, 30-31; “ən-Nisa”, 22-23; “əl-Məaric”, 29) kişi və qadınlara öz fərclərini haramdan qorunmaları barədə verilən ilahi əmrə əlaqələndirir və bu barədə məsum imamlardan gələn hədisləri əsas götürürlər. Onların məsələ ilə bağlı göstərdikləri Quran ayələrindən biri belədir: **“(Ya Rəsulum!) Mömin kişilərə de ki, gözlərini haram edilmiş şeylərdən çevirsinlər (naməhrəmə baxmasınlar), ayıb yerlərini (zinadan) qorusunlar (və ya örtülü saxlasınlar) ... Mömin qadınlara de ki, gözlərini haram buyurulmuş şeylərdən çevirsinlər (naməhrəmə baxmasınlar), ayıb yerlərini (zinadan) qorusunlar (və ya örtülü saxlasınlar) ...”**¹⁸

Ayələrdəki “baxmaq”dan söhbət gedərkən “min” ön qoşması qeyd edilməklə tamın hissəyə olan nisbəti nəzərdə tutulmuşdur. Bu isə baxışların hamısının deyil, yalnız bir qisminin (naməhrəmə baxmaq) haram olması deməkdir. Lakin ayıb yerlərin qorunmasından söhbət getdikdə “min” ön qoşması qeyd edilməmişdir. Bu da o deməkdir ki, istər kişi, istərsə də qadın mütləq ayıb yerini haramdan qoruyub saxlamalıdır. Bu şərt, həmçinin zina və ya tibbi avadanlıq

12 Məhəmməd əl-Mumin. Kəlimatun-sədidəh fi məsailə cədidəh. Qum: Muəssisətun nəşril-İslami, hicri 1415, s. 80.

13 Məhəmməd əl-Yəzdi. Səlasu rəsiləh fiqhiyyəh. Qum: Pəyame Məhdi, hicri-şəmsi 1377, s.12.

14 Mahmud əş-Şəltut. əl-Fətava. Qahirə: Daruş-şuruq, hicri 1395, s. 327-328; Yusif əl-Qərdavi. əl-Hələlu vəl-haram fil-İslam. Qahirə: Məktəbətü Vəhbəh, hicri 1418, s. 218.

15 Məhəmməd Xəlid Mənsur. əl-Əhkam ət-tibbiyyə. Beyrut: Darun-nəfais, hicri 1420, s. 83-84.

16 Məhəmməd Bəkr İsmayıl. Beynəs-saili vəl-fəqih. Beyrut: Darul-Mənar, hicri 1419, s. 354; Məhmud əş-Şəltut. əl-Fətava. Qahirə: Daruş-şuruq, hicri 1395, s. 327-328.

17 Şəhabəddin əl-Hüseyni. ət-Təlqih əs-sənayi beynəl-əlmi vəş-şəriə. Beyrut: Darul-İslamiyyə, hicri 1420, s. 84-104.

18 “ən-Nur”, 30-31.

vasitəsilə yad qadının fərcinə müdaxiləni də istisna etmir.¹⁹ Qeyd etmək lazımdır ki, fərcin haram spermadan qorunması dedikdə yad kişinin sperması nəzərdə tutulur.

Süni mayalanmanın hitroloq üsulunun haram olduğunu bildirən şiə alimləri bu barədə olan bir sıra hədislərə əsaslanır ki, onlardan da ikisini diqqətinizə təqdim edirik:

1. Əli ibn Salim İmam Sadiqdən (ə) belə nəql etmişdir: “Qiyamət günündə ən ağır cəza o kişiyyə veriləcək ki, öz nütəfəsini (spermanın rüşeym halına gəlmiş formasını) başqa qadının (naməhrəm qadının) uşaqlığına ötürüb”.²⁰ Hədisdən belə məlum olur ki, kişinin öz nütəfəsini ona naməhrəm olan qadının uşaqlığına ötürməsi böyük günah hesab edilir. Hədisdə “nütəfə” sözünün işlədilməsi kişinin spermatozoidləri ilə qadının yumurta hüceyrələrinin birləşərək rüşeym halına gəlməsini bildirir.²¹

2. İmam Sadiq (ə) Həzrət Peyğəmbərdən (s) belə buyurmuşdur: “Allah dərgahında peyğəmbər və ya imam öldürməkdən, Allahın bəndələr üçün qible seçdiyi Kəbəni sökməkdən, bir də kişinin öz nütəfəsini yad qadının uşaqlığına ötürməsindən böyük günah yoxdur”.²² Bu hədisdən də aydın olur ki, mübah olmayan hər hansı yolla spermanın yad qadının uşaqlığına ötürülməsi haram və böyük günahdır.²³ Müasir şiə fəqihlərindən bəziləri süni mayalanmanın haram olması haqqında başqa sübutlar da göstərmişlər.

Qeyd etmək lazımdır ki, sünni fəqihləri ümumən hitroloq mayalanmanın haram olduğu qənaətinə gəlirlər. Aşağıda bununla bağlı onların iki əsas dəlilini qeyd edirik:

1. Bu iş insanı insanlıq səviyyəsindən çıxarıb heyvanat və bitkilər çərçivəsinə sürükləyir, eyni zamanda, böyük günah, bəyənilməz iş sayılıb zina ilə eyni mahiyyət daşıyır. Çünki hər ikisinin nəticəsi kişinin spermasının bilərəkdən qadının uşaqlığına ötürülməsidir.²⁴ Bu növ mayalanma İslamda qadağan edilmiş oğulluq mövqeyindən də bəyənilməzdir. Çünki oğulluğa götürülmüş şəxs ən azından başqasının uşağı olduğu bilinir, burada isə ata dəqiq deyil və yad bir şəxs nəslə qoşulmuş olur.²⁵

2. **“Onları (əsil-nəsəbləri bilinsin deyə) öz atalarının adları ilə çağırın. Bu, Allah yanında daha düzgündür (daha ədalətlidir)...”**.²⁶ ayəsinə istinad edərək sünni fəqihləri bildirmişlər ki, bu ayədə övladlar öz atalarına aid edilmişdir. Hitroloq mayalanmada isə başqa kişinin spermasından dünyaya gələcək uşaq qadının öz ərinə aid edilir. Halbuki, qadının əri uşağın onun övladı olmadığını bilir. Buna görə də onu öz övladı kimi qəbul edə bilməz.²⁷

Süni mayalanma ilə əlaqədar İslam Fiqh Akademiyası bir neçə qərar vermişdir. İslam

19 Məhəmməd Ruhani Əliabadi. Yad insanın spermatozoid və rüşeyminin süni mayalandırılmasının şəri hökmü, s. 288-291; Şəhabəddin əl-Hüseyni. ət-Təliqih əs-sənayi beynəl-elmi vəş-şəriə. Beyrut: Darul-İslamiyyə, hicri 1420, s. 111.

20 Siqətul-İslam Koleyni. Üsulü-Kafi, 5-ci cild. Beyrut: Darul-əzva, hicri 1413, s. 539.

21 Şəhabəddin əl-Hüseyni. ət-Təliqih əs-sənayi beynəl-elmi vəş-şəriə. Beyrut: Darul-İslamiyyə, hicri 1420, s. 111.

22 Şeyx Səduq. Mən la yəhzuruhul-fəqih, 3-cü cild. Qum: Mənşurəte Cameətul-mudərrisin, hicri 1404, s. 559.

23 Məhəmməd Ruhani Əliabadi. Yad insanın spermatozoid və rüşeyminin süni mayalandırılmasının şəri hökmü, s. 307.

24 Mahmud əş-Şəlit. əl-Fətava. Qahirə: Daruş-şuruq, hicri 1395, s. 328; Yusif əl-Qərdavi. əl-Hələlu vəl-haram fil-İslam. Qahirə: Məktəbatu Vəhbəh, hicri 1418, s. 200.

25 Məhəmməd Xəlid Mənsur. əl-Əhkam ət-tibbiyyə. Beyrut: Darun-nəfais, hicri 1420, s. 90-91.

26 “əl-Əhzab”, 5.

27 Məhəmməd Xəlid Mənsur. əl-Əhkam ət-tibbiyyə. Beyrut: Darun-nəfais, hicri 1420, s. 90-91.

Konfransı Təşkilatına (indiki İslam Əməkdaşlıq Təşkilatı) bağlı olan İslam Fiqh Akademiyası 25-28 yanvar 1981-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanında toplanan III İslam ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarının Zirvə toplantısında verilmiş qərar əsasında qurulmuşdur. Mərkəzi Ciddə şəhərində olan bu qurumun məqsədi İslam hüququ sahəsində işlərə yardım etmək və müasir dövrdə ortaya çıxan problemlərə İslam qanunvericiliyinə uyğun həll tapmaqdır.

İslam Fiqh Akademiyasının rəyasəti başda İslam hüququ olmaqla, iqtisadiyyat, tibb və digər sahələr üzrə mütəxəssis olan şəxslərdən və elm adamlarından ibarətdir. Qurum bu günə qədər beynəlxalq səviyyədə müxtəlif yığıncaqlar təşkil etmiş, İslam hüququnun müxtəlif məsələləri mütəxəssislər arasında müzakirə edilmişdir. Bunlardan biri də süni mayalanma məsələsidir. Belə ki, Məkkədəki Dünya İslam Birliyi Mərkəzində (28 Rəbiul-axır 1405-7 Cəmədiyəl-əvvəl 1405/19-28 yanvar 1985) keçirilən VIII iclasda süni mayalanma mövzusu ilə əlaqədar aşağıdakı qərarlar verilmişdir:

Müasir dövrdə məlum olan süni mayalanma yolları bunlardır:

1. Ərin spermasının başqa bir qadından götürülmüş yumurta hüceyrə ilə mayalandırılması və meydana gələn embrionun öz yoldaşının bətninə yerləşdirilməsi.
2. Bir qadının yumurta hüceyrəsinin başqa bir kişinin sperması ilə mayalandırılması nəticəsində meydana gələn embrionun həmin qadının bətninə yerləşdirilməsi.
3. Ər-arvaddan götürülən yumurta və sperma hüceyrələrinin bətdən xaricdə mayalanması nəticəsində meydana gələn embrionun hamilə qalmaq istəyən başqa bir qadının bətninə yerləşdirilməsi – surroqat analıq.
4. Başqa bir kişinin sperması ilə başqa bir qadının yumurta hüceyrəsinin bətdən xaricdə mayalandırılması nəticəsində meydana gələn embrionun həyat yoldaşının bətninə yerləşdirilməsi.
5. Ərin sperması ilə yoldaşının yumurta hüceyrəsinin bətdən xaricdə mayalandırılması nəticəsində meydana gələn embrionun ərin digər həyat yoldaşının bətninə yerləşdirilməsi.
6. Ərin sperması ilə yoldaşının yumurta hüceyrəsinin bətdən xaricdə mayalandırılması, meydana gələn embrionun həmin qadının bətninə yerləşdirilməsi.
7. Ərin spermasının öz yoldaşının uşaqılıq yoluna, ya da bətninə münasib qoyularaq daxili mayalanmanın təmin edilməsi.

Yuxarıdakı halları da nəzərdə tutaraq Məclis bunları qərara almışdır:

İlk beş qayda əsas etibar ilə dini prinsiplərə zidliyinə, nəsəb qarışmasına, ananın kimliyinin müəyyən edilə bilinməməsinə və s. halların baş verməsinə görə qəti olaraq haramdır. Bununla yanaşı, İslam Fiqh Akademiyası lazım olan bütün tədbirlərin görülməsi şərtini diqqətlə vurğulayaraq ehtiyac olduğu hallarda yalnız altıncı və yeddinci metodlardan istifadə etməyin problem olmadığı fikrindədir.²⁸

Süni mayalanmaya dair son müddəalar Türkiyə Cümhuriyyəti Diyanət İşləri Başqanlığının koordinatorluğu ilə 2017-ci ildə İstanbulda Avrasiya Fətva Məclisinin 2-ci toplantısında qəbul edilmişdir. Məclisin qərarına əsasən, "... tibbi məcburiyyət səbəbilə yumurta sahibinin nigahlı

²⁸ İslam Fiqh Akademiyası, 16 sayılı qərar (4/3), 1985-ci il.

ərinin sperması ilə mayalandırılmasında dini baxımdan bir maneə yoxdur” [3, s. 6]. Qadının yumurta hüceyrəsini ərindən başqa kişinin sperması ilə birləşdirərək süni şəkildə mayalandırmaq və beləliklə də, qadının hamilə qalmasını təmin etmək zinanın ünsürlərini ehtiva və insani hissləri təhqir etdiyi üçün caiz görülməyib.²⁹ Bu əməliyyat yalnız heyvan nəslini çoxaltmaq üçün istifadə edilərkən caizdir.

Hazırda süni mayalanmada bəzi inkişafa nail olunub, normal yolla uşaq sahibi ola bilməyən ər-arvadın övlad sahibi ola bilmələri üçün yeni üsul və metodlar tapılmışdır. Bunların arasında ən çox tətbiq olunan üsul kişinin sperması ilə qadının yumurta hüceyrəsini süni uşaqıq borusunda birləşdirmək, sonra mayalanmış yumurta hüceyrəni uşaqıqğa yerləşdirməkdir. Bu yolla hamilə qala bilmək üçün üç ünsür bir yerdə olmalıdır: sperma, yumurta hüceyrəsi və uşaqıq. Əgər bunların hər üçü ər-arvada aid olarsa, xaricdə mayalanma yolu ilə hamilə qalmaqda dini baxımdan heç bir problem yoxdur. Bu, normal mayalanma yolu ilə hamilə ola bilməyən qadına tətbiq edilən müalicə mahiyyətindədir. Ərin spermasını qadının yumurta hüceyrəsi normal halda ikən mayalamaqla yumurta hüceyrəni də götürüb uşaqıq borusunda mayalamaq, sonra uşaqıq yoluna yerləşdirmək arasında heç bir fərq yoxdur. Bu şərtlə ki, bütün bu əməliyyatlar başqa yolla hamilə qalmaq mümkün olmadığı təqdirdə tətbiq edilsin.

Süni mayalanmanın tətbiq edilməsi yuxarıdakı halların xaricində və ortaya yad bir ünsür daxil olduğu zaman, yəni sperma, yumurta hüceyrəsi və uşaqıq yolundan hər hansı biri ər-arvad xaricində başqa bir şəxsə aid olduğu təqdirdə caiz deyil. İslam dini və əxlaqı baxımından, qanuni bir uşağın istər sperma və yumurta hüceyrəsi, istərsə də uşaqıq yolu baxımından məhz ər-arvada aid olmasında zərurət vardır.³⁰

29 Hamdi Döndüren. Kuran ve Sünnete Göre Güncel Fikhi Meseleler. İzmir: Işık Yayınları, 2011, s. 210.

30 Hayreddin Karaman. Aile İlmihalı. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, s. 276-277.

ƏDƏBİYYAT

1. Qurani-Kərim (ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z.Bünyadov, V.Məmmədəliyev). Bakı: 2008.
2. Abdullayev A. Bəzi müasir tibbi əməliyyatlara İslamın baxışı. BİU Zaqatala şöbəsi, 2010.
3. Avrasiya Fetva Meclisi 2. Toplantısı sonuc bildirgesi // İstanbul 20.02.2018, TC Din hizmetleri Müşavirliyinin 040/12 sayılı məktubu.
4. Bioetika, tibbi hüquq və yeni texnologiyalar // AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun nəşrləri, Məqalələr toplusu, 2011.
5. Karaman H. Halallar və haramlar. Bakı: “İpəkyolu”, 2011.
6. Quliyev M. İslam Fiqh Akademiyasının müasir məsələlərlə bağlı qərarları və onların təhlili. BİU Zaqatala şöbəsi, 2013.
7. Reproduktiv sağlamlıq: Etik şərtlərlə misallar. UNESCO-nun Bioetika kafedrası. AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun nəşrləri, 2012.
8. Дайри Ахмед. Новая эра в биомедицине: какова позиция мусульман? / www.islamonline.net
9. Мамедов В., Мамедов Р., Мустафаева А. Религиозные учения и морально-правовые критерии биоэтики / 29.11.2011. www.ihr-az.org
10. Факхер Бен Хаида. Мусульманская мораль, медицина и биотехнологии // Сайт Российского Комитета по биоэтике при UNESCO. 2009.
11. Энциклопедия норм и правил Ислама. Основы фикха согласно мазхабу Имама Азама Абу Ханифы. Стамбул: Эркал, 1-е изд., 2013.

Гамар ханум Джавадлы

**ИСКУССТВЕННОЕ ОПЛОДОТВОРЕНИЕ: МЕЖДУ
НАЧАЛЬНЫМИ И КОНЕЧНЫМИ ПОСТУЛАТАМИ
МУСУЛЬМАНСКОЙ ЭТИКИ**

РЕЗЮМЕ

В процессе развития медицинской науки возникли новые проблемы, связанные с искусственным оплодотворением. Искусственное оплодотворение, как предмет и секулярной и мусульманской биоэтики, должен быть исследован с разных контекстов. Важно рассмотреть вопрос о том, является ли искусственное оплодотворение халал с точки зрения исламской религиозной этики, и сопоставить решения, принятые Исламской академией фикха в отношении искусственного оплодотворения с первоначальными источниками Ислама.

Gamarkhanim Javadli

**ARTIFICIAL INSEMINATION: BETWEEN THE INITIAL AND
FINAL POSTULATES OF MUSLIM ETHICS**

SUMMARY

In the process of developing medical science, new problems have arisen related to artificial insemination. Artificial insemination, as a subject of both secular and Muslim bioethics, should be investigated from different contexts. It is important to consider whether artificial fertilization is halal from the point of view of Islamic religious ethics, and to compare the decisions made by the Islamic Academy of Fiqh regarding artificial insemination with the original sources of Islam.